

FEYZULLAH EFENDİ'NİN KENDİ KALEMİNDEN HAL TERCÜMESİ *

Ahmet Türek — F. Çetin Derin

Padişah II. Mustafa, 1083 yılında büyük bir ordu ile Edirne'den Avusturya üzerine hareket etti¹. Ben, aynı vazife ile hizmetinde idim. Kamanîçe (کمانچه) kalesini muhasara ederek yedi günde ele geçirdi². Müslümanlar, sayılamıyacak derecede ganimet ve esir aldılar. Bunu takiben Edirne'ye döndü. Padişah bu yolculukta ve uğradığı yerlere haremimi birlikte götürmüştü. Ben de aynı şeyi yaptım. Dönüşde Karın-âbâd kasabasına gelince bu yılın şa'ban ayının ortalarında şeyhin kızından bir oğlum oldu. Doğum fetih yılına rastladığından adını, Fethullah koydum - Tanrı ona hayır kapılarını açsın, her türlü kötülük ve zarardan korusun, kartal kadar ömürlü etsin -. Tanrının gücü sayesinde Anadolu kazaskeri olmuşken (makalenin telif tarihinde) geniş osmanlı ülkelerinde Nakibüleşraf bulunmaktadır³. Ertesi yıl, durum, padişahın, fâcîr kâfirlerle gazâyâ çıkmasını gerektirdi. Askerin çoğu, kışı hudud şehirlerinde geçirdi. Padişah, bizzat, haremîyle birlikte, Hacıoğlu Pazarı kasabasında iken, 22 ramazan 1084 (= 31 aralık 1673)

* Makalenin baş kısmı için bk. *Tarih Dergisi*, sayı 23, s. 204-218.

¹ Ordunun Edirne'den çıkışı, Abdi Paşa'ya göre (10 a), 6 muharrem 1083 (= 4 mayıs 1672) çarşamba günüdür; krş. *Silâhdar*, I, 568.

² Kaynaklar, muhasaranın onuncu günü Kamanîçe'nin teslim alındığında ittifak ederler (24 rebî'ülâhır perşembe - 3 cumâde'l-ülâ 1093 cumartesi: *Abdi Paşa*, 116 b, 117 b; *Silâhdar*, I, 950, 606; Râşid, *Tarih*, I, İstanbul 1282, 277, 279. Defterdar Mehmed Paşa, muhasaranın onuncu günü fethin vuku bulduğunu teyid etmekle beraber fetih gününü 4 cumâde'l-ülâ olarak gösterir: *Zübdetül-vekeyl*, 13 b, 14 b).

³ Fethullah Efendi'nin Rumeli pâyelisi iken Nakibüleşraf tayini Silâhdar Mehmed Ağa'ya (*Nasret-nâme*, Üniversite Ktb. T. Y. 5983, 478a) göre, 14 şa'ban 1110 (= 15 şubat 1698) dadır; krş. Râşid II, İstanbul 1282 479; Şeyhi, 220; Şem'dânî-zâde Süleyman, *Mür'it-tevârih*, Bayezid Umumi Ktb. 5144, 292a.

gecesi en değerli, şanlı ve reşid oğlu Sultan Ahmed dünyaya geldi — Tanrı onu şan ve zaferle birlik ve ömrünü uzun etsin — O yılın ilk baharında ⁴, padişah, mücahid arslanlarıyla yürüdü, müşriklere âit birkaç kale ele geçirdi; zillet ve küçüklük içinde sulh talebinde bulununcaya kadar kâfirlerin memleketlerini tahrip etti, kadın ve çocuklarını esir aldı. Sulh, islâm devletinin arzularına uygun olarak ve zelil kâfirlere rağmen akdolundu. Padişah, istenildiği gibi bir zaferle dönerek Edirne'de ikamet etti. Bütün bunlar olup biterken, gidiş ve dönüşte ben tedrisle meşgul oluyordum. Şeyh ise çoğu geceler, padişahın yüksek huzurlarında ders veriyor, ben de, bu ilim meyvelerinin toplanma yerinde bulunuyordum. Daha sonra 1086 yılının rebîü'l-âhırında (= haziran/temmuz 1675) Edirne'de iken padişah, zeki ve saygı değer iki oğlu şehzâde Mustafa (II. Mustafa) ile şehzâde Ahmed (III. Ahmed) in sünnet düğünleriyle meşgul olmağa başladı - Tanrı her ikisini ebedî ömür ve şan ile birlik etsin - ⁵. Düğünü oldukça donattı ve ilgi çekici bir hale soktu; herkes mevkiine göre hediyeler takdim etti, öyle ki eski günlerde böylesi görülmemişti. Bunlardan bana büyük bir pay düştü. Padişah, mevki ve rütbelere istediğimi seçmemi emretti ve bu hususta müftü Ali Efendi ⁶ fazlasiyle ısrar ederek bana: «sana yüksek bir mevki ve arpalık gerekir, bize böyle emrolundu» dedi. Fakat ben bütün mevkileri tehlikelerinden dolayı reddettim. Bunun üzerine bahis konusu ay içinde padişah bana Anadolu Kazaskeri rütbesiyle Sultan Ahmed medresesini verdi ⁷. Çünkü, kazanç, bu medreseden dolayı benimkinden daha çoktu. Bunu kabul ve eskisi gibi öğretim görevime devam ettim. 1088

⁴ Abdi Paşa'ya göre (128b-129a), padişah'ın kışladığı Hacıoğlu Pazarı sahrasından tuğların çıkışı 14 zilhicce 1084 (= 22 mart 1674) perşembe, otağın çıkarılması 28 muharrem 1085 (= 5 mayıs 1674) cumartesi, ordunun çıkışı 9 safer (= 15 mayıs) salı ve hareketi 11 rebî'ü'l-êvvel (= 16 haziran) cumartesi günü vuku bulmuştur; krş. *Silâhdar*, I, 634-635.

⁵ Bu düğünün tafsilâtı için bk. *Abdi Paşa*, 183b-184b; krş. *Silâhdar*, I, 644-645.

⁶ Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi. İki defa meşihat makamını işgal etmiş ve 1108'de vefat etmiştir. Birinci meşihati 1084-1097 (= 1674-1688) senelerindedir. Hâl tercümesi için bk. Süleyman Saadettin, *Devhâ-i Meşâiyih*, Ün. Ktb. 1878 vrk. 55; *Silâhdar* II, türlü yerler.

⁷ Feyzullah Efendi'nin Anadolu pâyesiyile Sultan Ahmed medresesine tayini 1086 cumâde'l-ülâ (= temmuz/ağustos 1675) sındadır. *Şeyhi*, II, 218.

yılıının muharreminde (= mart 1677) Şeyh Mehmed el-Vânî'nin kızı, eşim Meryem öldü ve Sultan Mehmed Han validesinin, Kostantniyedeki camii civarında Dârülhadisine gömüldü. Valide - Tanrının rahmeti üzerine olsun - bu yeri şeyhin namına yaptırmış ve o (Vânî Efendi) burada ders veriyordu. Padişah, daha sonra, 1089 (= 1678) yılında gaza kapısını açtı ve müşriklere âit kalelerden Çehrin kalesine yöneldi, askerleriyle hudud şehirlerine gitti ⁸. Veziriâzam Mustafa Paşa'yı oraya gönderdi ve kendisi hudud şehirlerinden Silistre'de kaldı. Veziriâzam fetih ve ganimetle, padişah ise büyük sevinçle Edirne'ye döndü. Fakir ile Şeyh de padişah alayıyla malûm vazifelerimizle gittik ve döndük. Bu yılın şevvâl ayının 25 inci çarşamba gecesi (= 10 aralık 1678) kızım Âmine - Tanrı onu dünya ve âhiret kötülüklerinden korusun - dünyaya geldi. Padişah 1090 yılının recep ayında (= ağustos/eylül 1679) saygı değer ve zeki oğlunun yetişkin bir yaşa geldiğini gördü, iyi yaradılışını sezdi, beni, ona da öğretmen, yetiştirici ve bir yakını olarak tayin etti ⁹. Onu okutmağa başladım ve oldukça muvaffak oldum. İki kardeşin - Tanrı onları nimetlerine mazhar kılsın ve kötülüklerden korusun - hizmetinde elimden gelenini fazlasiyle yaptım. Padişah, bu hizmet dolayısıyla beni Rumeli Kazaskerliği rütbesi ve yüce katına yaraşan sair hususlarla taltif etti. Bu yılın recep ayının 9 uncu çarşamba (= 16 ağustos 1679) günü Mustafa - Tanrı onu bilgi ve iyi işler ile uzun ömürlü kılsın - doğdu ¹⁰. O, bu yıl, yani 1113 (= 1701/1702) yılında Tanrı gücü ve iradesi sayesinde Kostantniye kadısı rütbesiyle Mekke-i Mükerrreme'de kadıdır. Bu yılın zilhiccesinin 5 inci perşembe günü (= 7 ocak 1680) oğlum Ahmed - Tanrı onu uzun ömürlü kılsın - doğdu. O da, Tanrının gücü ve iradesi sayesinde, bahis konusu olan bu yılda Kostantniye kadısı rütbesiyle Bursa

⁸ Bu sefer için bk. *Râşid*, I, 345 v.d.; *Silâhdar*, I, 674. J. v. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman* XII, Paris 1838, 57.

⁹ Feyzullah Efendi'nin şehzâde Ahmed'in hecalığına tayini, *Vekayinâme*, ye göre, 2 recep 1090 çarşamba (= 9 ağustos 1679) günündedir (vrk. 143b). Ayrıca bk. *Râşid*, I, 356; *Zübdetü'l-Vekayi*, 6 a. Onun, Rumeli pâyesiyile 1089 recebinde (= ağustos/eylül 1678) bu vazifeye tayini hakkındaki farklı bir rivâyet için bk. *Şeyhi*, II, 218.

¹⁰ Bu zâtin, hâl tercümesi için bk. *Şeyhi*, II, 205; Müstakim-zâde Sadettin Süleyman, *Devhâ-i Meşâiyih*, Üniversite Ktb. T. Y. No. 1206, 32b.

kadılığını yapmaktadır¹¹. Tanrı her ikisini, hak yolu ile adalet gerçekleştircisi kılınsın. 1092'nin muharrem ayı başlarında (21 ocak 1681) oğlum Mehmed dünyaya geldi ise de henüz 5 yıl ve bir kaç aylık ömür sürmüşken öldü. Tanrı onu şefaattim ve yedeğim kılınsın. Bu yılın şevvalinin 5inci cumartesi (= 18 ekim 1681) günü ise kızım Âişe - Tanrı ona istenildiği gibi bir ömür ve aynı şekilde bir sonuç versin - dünyaya geldi¹². Daha sonra padişah gazaya hazırlandı ve Avusturyaya hareketle kalabalık bir asker topluluğu ile yola çıktı¹³. Kendisi Belgrad şehrinde kalarak Veziriâzamı Mustafa Paşa'yı askerle birlikte o ülkelere gönderdi. Veziriâzam, zafer, şan ve heybetle savaşa girdi. Kâfirlerin askeri gizli sığınaklarda ve adalarda gözden kayboldu, hiç bir iz görülmedi. Mustafa Paşanın askerleri kaleleri zapt, bölgeleri tahrip, zürriyet ve çocukları esir ederek memleketin her tarafına yayıldılar. Öyle ki onlardan her biri arzu ettiğini ganimet olarak ele geçirdi. Böylece, Avusturya kralının bir merkezi olan Peç kalesi varoşuna kadar ilerlediler ve iki ay muhasara ettiler. Avusturya kralı, muhasaranın başlamasından bir kaç saat önce haremi ile birlikte kaçtı, hristiyan krallarından yardım istedi, sayısız kuvvetler toplayarak muhasarayı yapan gazilerin üzerine yürüdü. muhasaranın uzamasından bıkmış olan müslümanları mağlûp etti. Müslümanlar memleketlerine döndüler, padişah da Edirne'ye hareket etti. Ben ise tedris ile meşgul olmak üzere padişah alayına refakat ettim. 1095 zilhiccesinin başında çarşamba gecesini (= 8 kasım 1684) oğlum İbrahim el-Enveri - Tanrı onu uzun ömürlü ve âmil âlimlerden kılınsın - dünyaya geldi. O, Tanrının gücü ve irâdesi sayesinde Mekke-i Mükerrreme' Kadısı rütbesiyle Yenişehir-i fener kadılığını yapmaktadır¹⁴. 1097 rebiü'lâhır 19uncu perşembe gecesini (= 13 mart 1686) oğlum Ömer - Tanrı onun ilim ve amel ile uzun ömürlü kılınsın - dünyaya geldi ve Tanrının gücü ve iradesi sayesinde hâlen, 1113 yılında

¹¹ Hâl tercümesi için bk. Şeyhî, 355.

¹² Şeyhülislâm Mirzâ-zâde Eş-şeyh Mehmed Efendi'nin zevcesidir. Tafsilât için bk. Cemile Koşar, *Mirzâ Mehmed Efendi ile âilesi ve onun diğer âilelerle vücuda getirdikleri sıhri münasebetler*. Basılmamış mezuniyet tezi. İstanbul 1947 - 1948. Edebiyat Fakültesi, Tarih Semineri Ktb. Nr. T. 445.

¹³ Krş. M. Cavid Baysun, *Mehmed IV.*, İslâm Ansiklopedisi, c. VII, İstanbul 1957, 552.

¹⁴ Hâl tercümesi için bk. Şeyhî, II, 280.

musile-i sahn medresesinde müderrislik yapmaktadır - Tanrı onu dünya ve âhiret hayırlarına ulaştırınsın¹⁵. Bütün bunlar 1113 (1701 / 2) yılındadır. Daha sonra 1097 şevvalinin 15 inci çarşamba günü (= 4 eylül 1686) oğlum Ömer - Cenab-ı mennân onu faydalı ilim ve hayırlı amel ile uzun ömürlü kılınsın - dünyaya geldi. O, bu yıl, yani 1113'te, Tanrının gücü ve iradesi sayesinde müsile-i sahn medresesinde müderrislik yapmaktadır. Daha sonra 1097 şa'ban (= haziran / temmuz 1686) ayında başımdan bir olay geçti. Bu, padişahın, kendilerine âit bir bahçede, kırsağını otlarken görmesiyle meydana geldi. Bunun sebebi, bahçıvanın benden habersiz olarak uşağımdan ot bedelini alıp her zamanki âdet üzere kırsağı oraya bağlamasıydı. Aslında bahçeler, otlaklarıyla birlikte, padişahın hazinesine her yıl ödenecek muayyen bir para karşılığında bahçıvana verilirdi. Bahçıvan ise, yerin köşke yakınlığı dolayısıyla, padişah tarafından oraya yaklaşılmaması emrolunduğu halde, kırsağı oraya bağlamıştı. Padişah kırsağı sorup araştırınca, kötü sözlerini dilin söylemeğe varamayacağı kötü kişilerden biri fırsatı kaçırmayarak beni kendisine ihbar ettiği gibi meseleyi de padişaha karşı haddi aşmaklığıma attetti. Öyle ki padişah, bana öfkelenmiş ve kaderin seyri gereğince bana karşı olan tutumu değiştirerek iki saygı değer oğlunun öğretim görevinden uzaklaşmamı emretti¹⁶. Öğrencilerimden ayrılmakla kederlendim. İki bahtiyar oğul ise benden de kederliyidiler. Nazım :

*Kendi kendime, ayrılığın en acı anında derim ki
Mademki sevgili uzaklaştı, istersen meseleyi küçült
İstersen bügült.*

*Bir mesele için çare bulamaz,
Elinden hatırlamaktan başka bir şey gelmez,
Zaman, hâdiselere sıklığı ve cefası ile engel olur,
Sabırdan başka da bir şey kalmazsa
İşte o zaman sabredeceksin.*

Bu olaydan 5 gün sonra, padişah düşünerek pişmanlık duydu. Bana arpalık resmi ile Kostantınıye havâssını verdi, gönlümü aldı

¹⁵ Hâl tercümesi için bk. Şeyhî, II, 316.

¹⁶ Feyzullah Efendi, 1097 cumade'l-âhiresin (= nisan/mayıs 1686) de şebzâde hocalığından mazûl olup yerine İmam-ı sultânî İbrahim Efendi muallim tayin edilip Sultan Ahmed medresesi de ona verilmiştir. 5 gün sonra kabahatsiz olduğu anlaşıldığından aynı sene şa'banında (= haziran / temmuz 1686) Sallabaş Ahmed Efendi yerine Eyub kazası arpalığı ile teveih edilmiştir (Şeyhî, II, 218).

ve ikramda bulundu. Havâs üzerindeki tasarrufum boyunca namusluca hareket etmesini vekilime emrettim. Dâva Kaf dağından büyük te olsa, bir hüccetin ücretini yarım kuruş olarak tâyin ettim. Kendimi fıkıh eserlerini okumağa ve fakihlerin sözlerini tetkike vererek fûrû'u usule bağlamak suretiyle *ed-Dürrer'e* bir hâşiye yazmağa başladım. Kostantiniye'de, aşağıda bahsi geçecek fitne vuku bulunca, çalışmalarım yarıda kaldı - Tanrıdan bu işimi tamamlamakta yardım etmesini dilerim, çünkü o bana yeter ve aynı zamanda güvenileceklerin en sağlamıdır. Daha sonra 1098 saferinin 16 ıncı çarşamba gecesi (= 1 ocak 1687) oğlum Ali - Tanrı onu ilim ve hayırlı amel ile uzun ömürlü kılsın - dünyaya geldi. Hâlen, yani 1113'te, mûsile-i sahn olarak Kostantiniye medreselerinden birinde müderrislik yapmaktadır. Daha sonra 1098 yılı sonlarında, (= eylül/ekim 1687) padişah, beni, Osmanlı ülkelerinin nakîbü'l-eşrafılığına tâyin etti¹⁷. Bu sıralarda Süleyman Paşa onun veziriâzamıydı¹⁸. Daha önce paşayı kâfirlere karşı müdafaada bulunmak ve kötülerle savaştırmak üzere tâyin etti. O, bir müddet hudut şehirlerinde dolaştı, fakat bir yardımı dokunamadı, aksine, gevşeklik arttı ve askerler kılıç ve bayraklarla üzerine saldırdılar. O ise başını zor kurtardı. Bunun üzerine asker grupları dağılıp niyetleri değişerek döndüler. Halk namına konuşanlar askerın âdileri ve alçakları oldu, bilinen kötülük ve zulümleri yaptılar ve Kostantiniye'ye gelip 1090 muharreminin 2 ıncı günü (= 8 kasım 1687) Sultan Mehmed'i tahttan indirerek yerine kardeşi Sultan İbrahim'in oğlu Sultan Süleyman'ı geçirdiler¹⁹. Sultan Mehmed ile iki saygı değer oğlu Sultan Mustafa ile Sultan Ahmed - Tanrı onları ebediyete kadar hayatta kılsın - yüksekte bulunan bir yere alındılar, dış âlemlerle irtibatları kesilerek kapılar kapıcı ve gardiyanlar tarafından üzerlerine kapatıldı. Valideleri için de eski sultan köşkünde Eski Saray'da benzer bir yer hazırlatıldı. Biz ise kimsenin meçhulü olmayan tarifsiz ve sınırsız kederlere duchar olduk. Nazım :

¹⁷ Feyzullah Efendi'nin Es'ad-zâde Seyyid Mehmed Said Efendi yerine, Nakîbü'l-eşraf'lığa tayini 28 zilhicce 1098 (= 4 kasım 1687) dedir. Krş. *Şeghi*, II, 218.

¹⁸ Boşnak Sarı Süleyman Paşa. 1097 (= 1686) de Kara İbrahim Paşa yerine sadriâzam ve Engürus serdârı olmuş ve 1098 (= 1687) de İstanbul'da katledilmiştir. Tafsîlât ve hâl tercümesi için bk. *Silâhdar*, II, 294; Osman-zâde Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ*. İstanbul 1271, s. 111.

¹⁹ Bk. M. Cavid Baysun, *Mehmed IV*, İA, VII, 555.

*Hüzünler çöktü (üzerimize), gözün (akıttığı) kanlara sor.
Burada göz yaşları bahis konusu değildir.*

Sultan Mehmed, bâzı zamanlar, gaza ve cihad bakımından çok hareketliydi, bâzı zamanlar ise serinlemek ve avlanmak üzere harekete geçirdi. Bu fakir de, onun her gittiği yerde öğretim göreviyle meşgul olarak alayına katılırdı. Nazım :

*Bazan Cevrâ'da, bazan Akik'te
Bazan Uzeyb'te, bazan Halsâda
Bazan Necd'i tırmanır, bazan da
Guveyr dereciklerinde bazan da Teymâ köşkünde (olurdu).*

Şeyh, padişahın yüksek huzurunda 10 yıla yakın müddetle ders verdi, bazan da dersi onun yerine, hazır bulunanlara ben verirdim. Bu şekil üzere yüksek huzurda Beyzâvi tefsirini Nür sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar okuduk. Bu okumalar, böyle bir mecliste yapılacak araştırma ve incelemelerle bir grup âlimlerle vuku bulurdu. Onun yüce meclislerinde ve saltanatının ulu günlerinde başımdan öyle vakalar geçti ki anlatılması bıktırıcı ve güçtür. Onun zamanında saygı ve ikram gördüm, akran olan âlimlere nazaran da bir üstünlüğüm vardı. Öğünme ve kibirlilikten çekinmesem Tanrının bu âciz kula bahsettiklerinden söz açabilirdim. Hal' ve iclâs dolayısıyla fitne ve sefalet yayılıp, zulüm ve fesat artıp, kötülük yıldızı parlayıp, haydutlar etrafı çevirip işler tamamen sarpa sarınca - ki o zaman veziriâzam Siyavuş Paşa²⁰ idi - Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa'ya gittim. Zalimleri ortadan kaldırmak hususunda onunla konuştum, kendi kendime kararlaştırmış olduğum bir hileyi kendisine anlattım, beğendi. Düşündüğüm şekil üzere işe başlamayı kararlaştırdık. Yeniçeri ağası Ali Ağa da²¹ and vererek bizimle birlik olduğu gibi muayyen bir günde kendisine tâbi olanlarla birlikte bize katılacağına dâir söz verdi. Muayyen gün gelince Ali Ağa'ya

²⁰ Veziriâzam Siyavuş Paşa abaza olup Köprülü Mehmed Paşa'nın köleliğinden yetişmiştir. Sadarete tayini, 27 zilkade 1098 (= 4 ekim 1687) dedir. (*Râşid*, II, 6-7). Hâl tercümesi için bk. *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 112; *Sicil*, III, 117.

²¹ Harputlu Ali Ağa. Turnacılıktan mazûl iken 1098 (= 1687) de segbanbaş, 1 rebî'ü'l-âhır 1099 salı (= 8 şubat 1688) da ikinci vezir Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa sevkiyle Yeniçeri ağası olmuştur. Bk. *Silâhdar*, II, 287, 319; *Râşid*, II, 28; M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, İstanbul 1308, s. 526.

haber göndererek sözünü yerine getirmesini istedik. O, cevap olarak, bir kaç gün daha sabretmemizi, zalimlerin bir feveran zamanı bulunduğunu söyledi. Biz ısrar ettikse de o yine direndi. İşimiz tahakkuk etmediği gibi mesele de duyuldu; erazil için farkına vararak mağlûbiyet üzere olduklarına iyice kanaat getirdiler. Bu defa yaptıkları kötülüğü telâfiye koyuldular. Allah'a, Peygambere ve salâhiyetlilere itaat ediyoruz; bundan böyle bu kilide bir anahtar olacak, iyilikle bizi idare edecek, bilgi ve iyilik vasıflarına sahip bir adamın fetva makamında bulunması bize gerek dediler. Kostantiniye halkına danışmağa başladılar ve herkes, beni gösterip, aranan adamın benim olduğumu ileri sürdüler. Bunun üzerine, tahttan indirme işinde onlarla birlik olan veziriâzam ile konuşup beni müftülüğü kabule zorladılar. Bense direndim. Kâh ısrar ederek, kâh rica yoluyla tekliflerini tekrarladılar. Bunun üzerine, Üsküdar'dan gönderildiği yere gitmeğe hazırlanan Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa'ya haber gönderip durumu bildirerek fikrini sordum²². Kendisi cevap olarak bu mesele üzerine anlaşıldığını, kabul etmenin gerekli olduğunu, reddetmenin hoş karşılanmayacağını söyleyerek raddetmemem hususunda ısrar etti. O, benim bu erazili - Yüce Tanrı onları yer yüzünden kaldırsın - reddedişimi öğrenince, bu milletin düzelmesini ve bu zalimlerin ezilmesini Tanrının mukadder kılmasını diledi. Bundan sonra Sultan Süleyman Han - Tanrının rahmet ve mağfireti üzerine olsun - beni çağırtdı; huzuruna vararak yüce meclisiyle şerefledim. Huzurunda oturmamı emretti, beni müftülüğe tayin etti ve bana îma yollu ve açık olarak bazı tavsiyelerde bulundu²³. Daha sonra o korkaklar yanıma geldiklerinde....²⁴ halkın mal ve namusuna tecavüz etmemek, âdetleri ve arzuları üzerine meselelerini bir konu olarak ele almamak, gaza ve cihada hazırlanmak,

²² Boğazhisar'a nefiy dolayısıyla 10 rebî'ül-âhır 1099 (= 13 şubat 1688) Üsküdar'a geçirilen Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa ve isyan hakkında tafsilât için bk. *Silâhdar*, II, 321. vd.

²³ Feyzullah Efendi'nin meşihate tayini 12 rebî'ül-âhır 1099 (= 15 şubat 1688) dadır (*Silâhdar*, II, 323; *Râşid*, II, 25). Bu tayinin 8 rebî'ül-evvel'de veya 7 rebî'ül-âhır'da olduğu hakkındaki farklı rivâyetler için bk. *Şeghi*, 218; *Hammer*, VII, 248.

²⁴ Burada müstensihibin vuzuhsuz yazdığı veya aslını okuyamadığından dolayı öylece vuzuhsuz bıraktığı kısa bir ibare bulunmakta olup okunmasına imkân hâsıl olamamıştır.

her birinin halkın mallarıyla değil de kendi işleriyle uğraşmayı onlara şart koşup bu hususta onlardan söz aldım. Doğruluk hususunda bize emrettiklerin başımız üstünde yeri vardır, haddi tecavüz edenlere muhakkak ölüm cezası verilmeli diyerek şartlarımı kabul ettiler. Bundan sonra gürültü kesilmiş, alçaklar yumuşamış ve bu hal üzere günler birbirini kovalarken ben onları beklemedikleri bir yerden tuzağa düşürecek bir hile tasarlıyordum. Hal böyle iken Yeniçeri Ağası Ali Ağa, ocakta isyana elebaşılık eden Çavuş-başı'yı²⁵ öldürdü. Karışıklık alevlendi, zalimler ayaklanmak hususunda birlik oldular, zabıtları Ali Ağa'yı öldürdüler²⁶, biz bu acıklı durumu veziriâzamlı birlikte konuşurken evine saldırdılar. Karşı gelip savaştık, onları evin dışına çıkardıkları sonra kapıları örttük. Bunun üzerine evi muhasara edip mavzerle ateş etmeğe ve yangın çıkarmağa koyuldular. Vezirin uğradığı şaşkınlığı görünce bostancı-başı²⁷, büyük Emir-i ahûr²⁸, tersane kethüdası ve sair itaat üzere olanlara vezirin ağzından yazılar kaleme alarak elinizdeki toplulukları bir araya getirip bu kötü kişileri dağıtmak ve maksatlarına engel olmak hususunda şöyle şöyle yapınız diye yazdım. Âlimler ve şeyhlere padişahın sarayında toplanmak üzere haber göndermesini, Tanrı elçisi - Tanrının selâm ve salâtı üzerine olsun - 'nin Sancağ-ı şerifi çıkarmalarını, muhasara ve tazyik altında olduğumuzu, yardımınıza koşmalarımı Kostantiniye kadısına yazdım. Yardım gecikip, savaş ve anlaşmazlık uzayıp, ortalığı ateşe verip, dönüş imkânı olmayınca iş anlaşmağa dökülerek durum, müslümanlarca itibarda olan antlarla sağlamaştırıldı: Bu esnada padişahın bir hatt-ı şerif gelerek veziriâzam Siyavuş Paşa'nın sadaret mührünün Şeyhülislâm Efendi'ye teslim edil-

²⁵ Çavuş-başı Canikli Fetvâci Hüseyin Ağa. Âsilerin elebaşlarından. Katli, 27 rebî'ül-âhır 1099 (= 27 şubat 1688) dadır. Bk. *Silâhdar*, II, 325 - 327; *Râşid*, II, 26; *Steil*, II, 198.

²⁶ Harputlu Ali Ağa'nın âsiler tarafından katline ait tafsilât için bk. *Silâhdar*, II, 328 - 329; *Râşid*, II, 28.

²⁷ Bostancı-başı Musa Ağa. 1098 (= 1687) de bostancı-başı, 1106 (= 1694/1695) da Cezayir Beyberbeyi, 1112 (= 1700/1701) de Yanya vâlisi olmuş ve iki sene sonra orada ölmüştür (*Silâhdar*, II, 343, 802; *Steil*, IV, 523).

²⁸ Büyük Mir-i ahûr Ser-bölük Ömer Ağa. Âsilerle işbirliği yapmak töhmetiyle 2 cumade'l-ülâ 1099 perşembe (= 4 mart 1688) günü azal ve hapsedilip bir müddet sonra idam edilmiştir (28 cumade'l-ülâ = 28 mart 1688) (*Silâhdar*, II, 348, 352).

mesi, onun da, ertesi gün padişahın meclisine getirilip kendi sine vermesi emredildi²⁹. Veziriâzam sadaret mührünü bana verdi, ben de alarak, veziriâzamlığa ancak Köprülüoğlu Mustafa Paşa'nın lâyük olduğunu, bunun tahakkuk ettirilmesi için ertesi gün padişah ile görüşmek lâzım geldiğini kendi kendime düşünerek evime gitmek üzere hazırlandım. Kapıdan çıktığım zaman sokak ve meydanlar zalimlerle doluydu. Onların verdikleri söze göre geceyi evde geçirecek, ertesi gün sadâret mührüyle padişaha gidecektim. Ancak onlar sözlerinde durmadılar ve hadlerini aşarak evine gitmene razı değiliz, bu geceyi bizde geçirerek misafirimiz olacaksınız dediler ve beni Türkçede «eski odalar» denilen ikametgâhlarına götürdüler. Bir saat kadar oturduk. Burada Rumeli kazaskeri Feyzullah Efendi³⁰ de bulunuyordu. Onlara, sözlerinde durmadıklarından, şartlara aykırı olarak hareket ettiklerinden bahsettim; zamana ve duruma uygun olarak en belîğ ve açık şekilde anlattım. Hiç yumuşamadılar ve müsamaha göstermediler. Bizi buradan, Türkçe «ağa kapısı» dedikleri yeniçeri zabitanın ikametgâhına götürüp Anadolu'da kadılık yapan Abdürrahim-zâde Mehmed Efendi³¹ ile Kostantiniyede kadılık yapan Antakyalı Mustafa Efendi'yi³² bize kattılar. Bizi evin bir odasına kapatıp kötülük beklilerini kapıya diktiler. Çünkü halk tam bir ayaklanmağa geçmiş, alçakları bastırmak üzere padişahın sarayında toplanmışlardı. Ellerinden bir mazeret ile kurtulup padişahın sarayına sağ salim vardık. Rahat bir nefes alınca, padişah bana,

²⁹ Siyavuş Paşa'nın sadâretten azli, 27 rebî'ül-âhır 1099 pazar (= şubat 1688) günü vâki olup ertesi günü âsiler tarafından katledilmiştir. Tafsîlât için bk. *Silâhdar*, II, 332-333; *Râşid*, II, 27-28.

³⁰ Ebu Said-zâde. 1100 ramazanında (= haziran/temmuz 1689) ve 1103 şabanında (= nisan/mayıs 1692) iki defa şeyhülislâm olmuş, 15 rebî'ül-âhır 1110 (= 21 ekim 1698) da vefat ederek Eyub'da cediti yanına defnedilmiştir. Hâl tercümesi için bk. *Şeyhî*, II, 133-139; *Silâhdar tarihi*, II, türlü yerler, *Sicil IV*, 23.

³¹ Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi-zâde Mehmed Efendi. 1098 (= 1687) de ikinci defa Anadolu Kadaskeri olmuş, 1099 (= 1688) da azil ve aynı sene şevvalinde vefat etmiştir (*Silâhdar*, II, türlü yerler; *Şeyhî*, II, 9-10; *Sicil*, IV, 189).

³² Antakyalı Mustafa Efendi. 1098 zilhiccesi (= ekim 1687) nde İstanbul kadısı olmuş, 1099 rebî'ül-âhırında azledildikten sonra 1100 (= 1689) de Kıbrıs'a gönderilmiş ve aynı sene zilhiccesinde (= eylül/ekim 1689) orada ölmüştür (*Sicil*, IV, 405).

Darüssaâde Ağası Mustafa Ağa'yı³³ göndererek sadaret mührünü istetti. Ben ise düşündüğüm bir meseleden dolayı mührü bizzat teslim etmeyi tasavvur ettimse de bu tasavvuruma engel olup sadaret mührünü aldılar. Padişah, onu, Beylerbeyi Tevkiî İsmail Paşa'ya³⁴ teslim etti. Bu zat, önceleri adı geçmeyen ve değersiz biri olduğu gibi ne hayvanlardan ne de insanlardan sayılırdı. Ancak şu muhakkak ki zaruretlerin icapları vardır; daha doğrusu o mecliste o iki zatın alçaklara temayülleri bulunuyordu. Bundan başka her ikisinin eline söz sarfetmek fırsatı geçti, ayrıca, adı geçen İsmail Paşa, kendisine önceleri ilgi göstermeyen şahsiyetlere ve bu meyanda bana düşmanlık besliyordu; fırsatı kaçırmadı. Beni kıskananlardan bir takım kimseler, kendisine gelişi güzel sözler ulaştırıp, benim için canımdan değerli ve velinimetim Sultan Mehmed'in oğlu Sultan Mustafa'yı saltanat tahtına geçirmeyi düşündüğümü söylediler³⁵. Beni azledip o meclisten uzaklaştırarak Kuzguncukta olan ve Türkçede «yalı» denilen ikametgâhıma yolladılar. Burada bir hafta kadar kaldıktan sonra beni Erzurum'a sürdüler³⁶. İşte benim memleketim ve yetiştiğim asil yer. Nazım :

*Bir ülke ki, gençlik, nazar boncuğumu onda söküp attı,
İlk olarak ta onda vücudum toprağa değdi.*

Bana arpalık resmi ile Erzurum kadılığını verdiler³⁷. Burada babam, kardeş ve hemşehrilerim ile diğer dost ve akrabalarım

³³ Mustafa Ağa, 1098 de Darüssaâde ağası olmuştur. 1101'de Sadriâzam Mustafa Paşa'dan korkup Mısır'a gitmeyi isteyerek istifa etmiş, müsaade alarak Mısır'a gitmiş ve orada ölmüştür (*Sicill-i Osmanî*, IV, 407; *Silâhdar Tarihi*, II, 475, 476, 477, 501).

³⁴ Ayaşlı Nişancı İsmail Paşa. Siyavuş Paşa yerine sadriâzam olmuş (28 rebî'ül-âhır 1099 = 28 şubat 1688) ve 1 receb 1099 (= 2 mayıs 1688) da azledilerek Kavala kalesine ve oradan Rodos'a sürgün edilmiştir. 23 ramazan 1101 (= 30 haziran 1690) de idam edilmiştir (*Silâhdar*, II, 341, 510). Hâl tercümesi için bk. *Hadikatü'l-vüzerâ*, 113; keza bk. F. Çetin Derin, *XVII. Asır Nişancıları*, İstanbul 1950. Basılmamış Mezuniyet Tezi. Ed. F. Tarih Semineri Nr. T. 520.

³⁵ Feyzullah Efendi'nin, şehzâdeler hocası olduğu için IV. Mehmed'e tarafdarlık ettiği hakkındaki rivâyet için krş. *Silâhdar*, II, 342.

³⁶ Feyzullah Efendi'nin meşihatinden azli 28 rebî'ül-âhır 1099 (= 28 şubat 1688) dadır: *Silâhdar*, II, 342. *Râşid*'in, (II, 31) bu tarihi, 30 rebî'ül-âhırda göstermesi yanlış olsa gerektir.

³⁷ Krş. *Silâhdar*, II, 342-343; *Şeyhî* II. s. 219.

kavuştum. Ailemi, çocuklarımı, bütün kitap, mal ve mülkümü buraya getirttim. Geniş bir bahçe ortasında yüksekçe bir ev inşa ettirdim. Nazım :

*Öyle büyük bir ağaçtır ki dalları sabâ rüzgârlarıyla sarhoştur;
Tazammun ettiği manalarda aşka dair emareler vardır.
Yağmur, ağacı, inci ile noktalamış;
Sanki yaptıkları incilerle donanmıştır.
Görünüşte gümüşten silik ...³⁸ ... ler gibidir,
Yuvarlanınca «mîm» ler haline gelir.*

Burada yedi yıl kalarak, bir şey kaçırmamak ve kusur göstermemek suretiyle, kendimi, öğretim, yazı ve eser tetkikine verdim. Derslerime, müderris, talebe, şeyh ve hatipler³⁹ katıldılar. Ayrıca onlarca «madde» diye adlandırılan akli bilgiler ile bununla ilgili teferruatı başından sonuna kadar, hâşiyeleriyle birlikte tekrar tekrar *Bezzâvî tefsirini* okuttum. *Bezzâvî tefsiri* ile ilgili *İslâm* hâşiyesine binâ' suresinden Kur'anın sonuna kadar «talikat» yazdım ise de *İslâm*'ın *Bezzâvî*'ye karşı ileri sürdüğü tenkitleri cevaplandırmakla beraber onları kaydetmedim. Ders verdiğim sıralarda Mevlâ Celâleddin ed-Devvânî'nin akaid şerhi ile ilgili olarak Halhâlî'nin yazdığı *hâşîye*'ye *talikat* yazdım ve Karabâğî'nin *hâşiyesine* Halhâlî'nin tenkitlerini cevaplandırdım. Hadis-i şerif için toplanmış kalabalık bir meclisin başına geçtim; âlim ve talebelerden büyük bir grubun katıldığı bu meclise Buhârî'nin *Sahîh*'ini baştan sona kadar okudum. Ramazanın 10 uncu günü büyük camide hatim indirdim, o gün halk, işlerini bırakarak erkekler ve çocuklar, yaşlılar da dahil geldiler; cami dolup taştı. Oysa ki buranın büyük camii Ayasofya camiinden de büyüktür. Bundan dolayı her tarafta sokaklar ve evlerin damları doldu, halkın sayısı 50 bin kadar tahmin olundu. Hatim sonunda hepimiz arzularımızın tahakkuku için Allaha dua ettik. Halk omuz omuza geldi, gürültü yükseldi, göz yaşları sel gibi aktı. O gün görülecek mübarek gündü. İlim ve faziletin yayılması, müşküllerde karşılaşılan

³⁸ Buradaki kelimenin aslı هآت ووات dır. Bu kelime ya هآت veya ووات olabilir. «Vâv» lar veya «he» ler manasına.

³⁹ Burad ki kelimenin aslı الخطباء dır. Bu da her halde الخطباء nın tahrife uğramış şeklidir, hatipler manasına.

zorlukların halledilmesi için hiç bir şey esirgemedim; elimden geldiği kadar bölgeyi kötü valilerin zulmünden korumağa çalıştım gibi onlarla bu hususta önemli çatışmalarım da oldu. Tanrının yardımıyla bunların çoğundan muzaffer çıktım; halk ta, bölge de biraz rahatladı. Bu şehirde, 1102 zilhicce başındaki pazar günü (= 26 ağustos 1691) oğlum Murtazâ - Tanrı onu ilim ve amel, iyi yaşayış ve seciyelerle ömürlü kılsın - dünyaya geldi⁴⁰. 1103 ramazanının 17 inci pazartesi günü (= 2 haziran 1692) oğlum Pîr Mehmed - Tanrı onu faydalı ilim, iyi amel ve yüksek şerefle birlikte ömürlü kılsın - dünyaya geldi⁴¹. Bu yıllar esnasında babam Şeyh Habîb Mehmed oğlu Şeyh Mehmed, yüce Tanrının rahmetine kavuştu⁴². Hastalığı ve ateşinin yükseldiği sıralarda, hal tercümesinde tafsilâtı verildiği üzere kendisine karşı lâzım gelen hizmetlerde bulundum. Yine hocalarımın Mevlâ Seyyid Abdülmü'min ve ayrıca çocukluğumda kendisinden hat bilgisini öğrendiğim hattat Ömer Efendi öldüler. Cenaze namazlarını kıldım ve hürmet gösterisi konusunda lâzım geleni yaptım. Yine bu yıllarda Sultan İbrahim'in oğlu Sultan Süleyman öldü ve saltanat tahtına kardeşi Sultan Ahmed geçti⁴³. Eskiden hizmet ettiklerim, velinimetlerim, gözümün ve gönlümün bağlandıkları eskisi gibi kenarda bulunuyorlardı. Ancak, aramızda, mektuplaşma eksik değildi. Bu hususta sıkıntılara da maruz kalıyordum. Kendisine Erzurum'dan haberler gönderiyor, tavsiyelerde bulunuyor, bâzı hediyeler yolluyordum. Yüce katından, zaman icabı anlatılması lâzım gelen hususları ihtiva eden ve hoşça giden hatt-ı şerifiyle yazılmış cevaplar alıyordum. Bu, böylece devam ediyordu. Nihayet mesele Sultan Ahmed'in kulağına gitti ve hiddetlenmesine sebep oldu. Ancak yüce Tanrı bir sebepten dolayı bizi korudu. Öte taraftan devletin temelleri yıkılmış, nizamları bozulmuş, kolu kanadı kırılmış, başı kuyruğundan ayırdedilemeyecek hale gelmiş ve her fert yarasının kapanmasından ümidini kesmişti. Bunun sebebi, kâfirlerin İslâm ülkesine

⁴⁰ Bu zâtın hâl tercümesi için bk. Huriye Gerçek, *Feyzullah Efendi âilesi, ecdâdı, akrabaları*. İstanbul 1949-50. Basılmamış mezaniyet tezi. Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Ktb. Nr. T. 506.

⁴¹ Kezâ bk. Huriye Gerçek, *aynı eser*.

⁴² Feyzullah Efendi'nin babasının vefâtı için bk. Fahri Ç. Derin, *Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin nesbi hakkında bir risale*. *Tarih Dergisi*, c. X. Sayı 14, İst. 1959.

⁴³ 26 ramazan 1102 cuma (*Silâhdar*, II, 572; *Râşid*, II, 156, 295).

her taraftan saldırmasıdır. Halbuki asker âciz hale gelmiş, malzeme ve teçhizat tükenmiş, hazine azalmış, ülke harap olmuş, düşman galip gelmiş ve gözünü daha fazlasına dikmiş, yapılan, yapılması lâzım gelene yetişmemiş ve ne Edirne'deki ne de İstanbul'daki sakat düşünce sahiplerinin aklı başına gelmiş, Tanrı hakkında şüpheye düşmeğe başlamışlardır. Halk bu sıkıntılarda ve hallerde iken ikbalin doğuş noktasından müjde rüzgârları esmeğe başlamış ve yüce Tanrının lütfiyle büyük efendimiz ve yüce asalet sahibi sultanımız, saltanatın orta direği, devletin teberrük edilen göz bebeği, Tanrı emrinin yerine getiricisi ve Tanrı dininin savaçısı, sıfatların güzellerini bir arada toplayıcısı, raiyetinin, şefkat ve insaf çerçevesi içinde idarecisi Sultan İbrahim oğlu Sultan Mehmed oğlu Sultan Mustafa - Tanrı, göğe çıkarttığı, peygamberlerin sonuncusu kıldığının hürmetine (ki Tanrının selâm ve salavatı gündüz ve geceler devam ettikçe üzerine olsun) onu mübarek kılsın, kötülüklerden korusun, ömrünü ve saltanatını sonsuz olarak uzatsın - tahta çıktı. Bu olay 1106 cumâde'l-âhırının 22'inci pazar günü vuku buldu ⁴⁴. Herkes, ona kötülük olacak düşüncesiyle beklerken, müjdelere her tarafa yayılarak her bir köşeye müjde haberleri koştular. Bana - Tanrı onu, yüceliğinde ve işlerinde ömürlü kılsın - acele olarak yanına gelmem için haber gönderdi. Çağrısını cevaplandırdım, emrine ve emrinin icaplarına itaat ettim, Tanrıya tevekkül edip bana lütfettiği bunca büyük iyiliklere hamd ü senada bulduktan sonra şahsına yöneldim. O yılın, şa'ban ayının başında (= 1697 ekim ayı sonları), hayy ⁴⁵ ve kayyûm ⁴⁶ Tanrının nimetleriyle yüklü olarak Erzurum'dan ayrıldım. Yol boyunca halkın durumunu tetkik ediyordum. Uzak yerlerden raiyet bana gelerek şikâyetlerini bildiriyordu. Ekinle uğraşmayı bırakmış, şaşkın bir hale gelmiş, bölük bölük bölünmüşlerdi. Ben onları oyuyor, ümit veriyor, şikâyet konularının bertaraf edileceğini taahhüt ediyordum. Böylece, yerlerine dönerek eskisi gibi ekin işleriyle uğraşmağa başladılar. Her şehir ve köye uğrayarak Kostantuniye - Tanrı belâdan korusun - ye vardık. Buradan da zafer ve bereket şehri Edirne'ye gittik. Padişah hazretlerinin yanına

⁴⁴ Krş. Cengiz Orhoalu, *Mustafa II, IA, VII, 695*.

⁴⁵ Hayy, hayatîyet sahibi.

⁴⁶ Kayyûm ezeli ve başlı başına hayatîyet sahibi. Her iki sıfat ta Allaha mahsus sıfatlardandır.

Tanrı onu desteği ile dâim kılsın - geldiğimiz zaman bizzat gazaya çıkmak maksadıyla muzaffer sancağını dikmiş gördük. Beni meclis-i şeriflerine ve himayelerine aldı. Visal makamına gelip o güzelliğin ışıkları gözüme aksedince sevinçle dolup taşarak şuuru kaybettim. Bazan ağlıyor, bazan da Tanrıya şükrediyordum. Nihayet dua ve şükürlerde bulunarak kendime geldim. Bunu müteakip konudan konuya geçtik; kâh sıkıntı günlerini acı ile anıyor, olaylarını anlatıyorduk, kâh gaza işlerini, gaza ile ilgili hususları münakaşa mevzuu ediyorduk. Daha sonra da memleket durumunu ele alıyor, yolda gördüklerimi veya zulmün yayıldığına, raiyet üzerine belâların yağdığına dâir uzaktan işittiklerimi anlatıyordum. Halkın ve memleketin durumunu araştırmış olduğum için tafsilâtı olarak durumu kendisine arz ettim. O, meclis-i şerifte zulümlerin bir çoğunu kaldırtıyor, türlü zulümlerin kaldırılması için de veziriâzama hatt-ı şerifi göndertiyordum. Bunun üzerine halk rahat bir nefes aldı. Maksadın adalet olduğuna kanaat getirildi. Padişah, bana, lütuflarda bulunarak yüce hükümdarlara yaraşır şekilde maaşlar bağladı. Daha sonra, o yılın 22 şevval (= 5 haziran 1695) çarşamba gününde, beni, yüce ve ulu saltanat müftülüğüne getirdi ⁴⁷, ben de Amr ve Zeyd'in cevaplarıyla uğraşmağa başladım. Saltanat, cihad, hazine, asker işleriyle memleket, ordu ve raiyetin yararına olan her hususu yüce makamına arz etmemi emretti. Bu hususları bâzan yazılı, bâzan da sözlü olarak arz ile anlayışım ve görüşüm nisbetinde her hususta hizmet ediyordum. Padişah, o yılın zilkadesinin sonlarında Avusturya gazasına çıkmak üzere büyük kalabalık ve sonu olmayan askerle Edirne'den ayrıldı ⁴⁸. Oranın askerî hareketleri rahmetli babasının yaptığı gazadan beri sürüncemede kalmış, kâfirler daha baskın çıkmıştı. Tanrının gücü ve iradesi sâyesinde Belgrad'a varıncaya

⁴⁷ Feyzullah Efendi'nin ikinci defa meşihate tâyini tarihini, *Nusretnâme* (vrk. 259 b), 12 şevval 1106 çarşamba (= 25 mayıs 1695), *Râşid*, (II, 323), 11 şevvâl olarak gösterirler.

⁴⁸ Sultan Mustafa II'nin, Avusturya seferi için Edirne'den hareketi, *Nusretnâme*'de 8 zilkade 1106 pazartesi (= 20 haziran 1694) günü olarak tesbit edilmiştir (vrk. 262 a). Bu seferin tafsilâtı için bk. *Nusretnâme*, vrk. 262 a - 290 b; İbrahim Strri, *Tarih-i Sultan Mustafa Han-ı sâni*, Üniversite Ktb. T.Y. Nr. 2887; *Zübdetü'l-Vekâfi*, 340 vd.; *Râşid II*, 329 - 351; Necati Tacan, *Eski Osmanlı seferlerinden Niş, Belgrad, Salankamin, Petro Varadin, Lugos, Tamşoar kuşatma ve meydan maharebeleri* (1690 - 1696), İstanbul 1939 s. 86 - 90.

kadar yürüdü, burada yiyecek hazırlığını tamamladı, askerini düzene soktu, ben de yanında olduğum halde Tuna nehrini geçti. لڤوا Lıpvva kalesine gelip iki saat zarfında aldı. Askerler, buldukları mal ve esirleri ganimet olarak aldılar. Buradan Avusturya taburu üzerine yüründü, Lugoş لڤوش kalesi civarında bu tabura yetiştiriler. İki taraf karşılaşarak savaş ve vuruşma kızıştı. Bu esnada askerler zaaf alâmeti gösterince padişah onları takdir etti, kaçanları kılıç ve mızrakla cezalandırdı. Ben, yanında bulunuyor, her türlü işleri hakkında konuşuyor, yüce Tanrının yardım etmesi için dua ediyordum. Onun kötü anlarında, Tanrının yardım ve merhametini ileri sürerek ona teselli veriyor, dayanması ve metin olması için tavsiyelerde bulunuyordum. Nihayet, Tanrı, askerine zafer sağladı ve kâfirleri mağlûp kıldı. Kâfirler kılıçtan geçirilerek ekin gibi biçildiler. Pek azı hariç onlardan kimse kurtulamadı. Müslümanlar onları, zırları ve saireleriyle yakaladılar, top ve benzeri savaş araçlarından bir çok şeyler ele geçirdiler. Eli kılıç tutanlardan geriye kalanları, kadın ve çocukları esir aldılar. Padişah, - Yüce Tanrı, onu, yardımına mazhar kılsın - orada, bir kaç kale yıktırdı, orada bulunan büyük topları Kostantıniye'ye gönderdi. Daha sonra, ben de yanında olduğum halde, tam bir zafer, ganimet ve sevinç ile döndü. Kostantıniye'ye girerek şehri ve halkı ihya etti. Bu sefer müddetince dine ve müslümanların padişahına büyük hizmetlerde bulundum. Bunları ve mazhar olduğum nimetleri açıklayarak anlatmağa girişsem dinleyici bıkar. Bir müddet sonra padişah - Yüce Tanrı ona yardımcı olsun - ikinci defa olarak gaza ve cihada hazırlanmağa, asker toplamağa başladı. Ben de hizmetinde olduğum halde, 1107 ramazanında, (= nisan 1696) Kostantıniye - Tanrı onu emniyet içinde ve korunmuş vaziyette daim kılsın - den yola çıktı⁴⁹. Belgrad'a varıncaya kadar yürüyerek Tuna nehrini geçtik, Temesvar civarında, Avusturya taburiyle karşılaştık. Onlarla üç gün savaştıktan sonra son gece kâfirler çekildiler, üç saatlik bir yürüyüşten sonra küçük bir nehir ile sık ağaçları bulunan Fize tahkimatına sığındılar. Takip ederek ikindi vaktinden önce yetiştik ve onlara yakın bir yerde konakladık. Aramızda bir çeyrek saatlik mesafe vardı.

Gaflet çağırıcısının ikazına rağmen askerın zevk ve eğlenceye düşkün olanları kendi işleri ve hayvanlarıyla uğraşmağa başladılar. Savaşın ve kovalamacanın ertesi güne kaldığı zannedildiği bir sırada kâfirler kurnazlık ile baskın yaparak, at ve ağırlıklarıyla birlikte çıkageldiler. Yanlarında topları ve diğer ateşli âletleri vardı. Daha sonra padişah - Yüce Tanrı ona yardımcı olsun - emrederek, gaziler atlanıp piyadeler hazırlandılar, dağınkılık bir araya gelerek gösterilmiş olan ihmal kısmen telâfi edildi. Padişah, ayrıca, savaşmağı ve dayanmağı emretti. Kâfirler saldırınca, cesurlar, onları kılıç ve mızrak darbeleriyle karşıladılar, bir kısım adamlarını öldürüp bir kısım yiğitlerini yere serdiler. Ancak, başlangıçtan hazırlık olmadığından, askerın düzeninde, karışıklık meydana geldi, dolayısıyla kâfirler bir noktadan girerek askerın içine daldılar. Savaş kızışınca, kılıcım elimde olduğu halde askerın içine girip nasihat ettim, onları cesaretlendirdim, kaçanları, hareketlerinden dolayı ihtar ve takdir ettim. Ben de onunla birlik olduğum halde padişah da kılıcını çekerek ilerledi. Yakınında olan mücahitler de kılıçlarını çekerek kâfirlere hücum edip kılıçtan geçirdiler, içlerine kadar sızanların hepsini öldürdüler. Öyle ki, kan, at topuklarına kadar yükseldi. Geriye kalanlar, artlarında hezimet bırakarak çekildiler. Havanın kararıp güneşin batmasına rağmen, son dereceye kadar kızışan savaş şiddetini muhafaza ediyor, büyük toplar her iki taraftan da faaliyet gösteriyordu. Bütün bu sıralarda ben, padişah - Tanrı onu korusun - 'ın yanında bulunuyordum; dizim dizlerine dokunuyor, savaş meselelerinden bahsediyor, ona teselli veriyor, düşüncelerimi arz ediyordum. Beri yandan, büyük mavzerler alev saçarak, aramızdan, sağ ve solumuzdan, hemen yanibaşımızdan geçerek gözlerimizi kamaştırıyordu. Padişah ise bir dağ gibi, yerinde hareketsiz duruyor, korkudan habersiz olduğu halde kıvıldamıyordu. Bu hal üzere gecenin dört buçuk saati geçerek gürültü yok oldu. Padişah - Yüce Tanrı onu korusun - atından indi, hemen oracıkta dizleri üzerine çökerek beni de yanına oturttu. Gece gözlerimize uyku girmeyerek ertesi günkü hazırlıklarla uğraştık. Sabah olunca, tehlikeleri bertaraf eden geceden faydalanarak, kâfirlerin kaçtığını gördük. Düşman, Fize'ye geçerek bir takım keşif sığınaklarında kayboldu. Müslümanlar, düşmanın bir kısım ağırlıklarını, kaçmağa muvaffak olamayanların yüklüce malzemesini ganimet olarak ele geçirdiler.

⁴⁹ Mustafa II. nin ikinci Avusturya seferi tafsilâtı için bk. Fahri Ç. Derin, *Mustafa II'ya dâir bir risâle, Tarih Dergisi, IX, Sayı 18, İstanbul 1958, 45-70.*

Padişah, — Yüce Tanrı onu ömürlü kılsın — ben de maiyetinde atlı olduğum halde, atına binerek ölüleri gözden geçirdi. Müslümanların ölüleri oldukça az, kâfirlerinki ise sayısızdı. Katlanılan meşakkatlerden sonra rahata kavuşmuş olmaktan ve Tanrının yardımlarından dolayı, Padişah Tanrıya şükretti. Bundan sonra halkın işleri ile hudut şehirleri tahkimatının icap ettirdiklerine göre emirler vererek yasaklar koydu. Değerli bir zafer ve kat'î bir fetih ile dönerek saltanat karargâhı Edirne'ye vardı, kışı orada kutluluk ve bereket içinde geçirdi. Bütün yolculuklarımızda onun âdet-i şerifi oydu ki Tuna nehrini geçip savaş meydanlarına varınca, tekrar o nehre dönüncüye kadar, gece gündüz, yüce otağında kalmamı, bütün gizli ve açık hususlarında söz etmemi emrederdi. Bu yolculukta da bu şekil üzere ve tam mânâsıyla hizmetinde bulundum. Bilhassa çocukların bile saçlarının ağardığı muharebede büyük gayret ve ilgi gösterdim. Bundan dolayı Yüce Tanrının fazlasıyla kusurlarımı affetmesini, ateşlere maruz kalmaksızın bana cenneti nasip etmesini dilerim. Daha sonra padişah - Affedici Tanrı onu korusun - yüce âdetleri üzere üçüncü defa olarak asker topladı, 1108 yılının zilhicce sonlarında Edirne'den ayrıldı, Belgrad'a varıncaya kadar ordu ile askeri peşinden sürükledi⁵⁰. Burada, savaş mevki hakkında devlet ileri gelenleriyle istişarede bulundu. Ben Belgrad kalesi civarında ساره Sava nehrini geçerek Varadin ورادین kalesine gelip muhasara etmeği düşünüyordum. Asker de buraya üç merhalede ulaşabilirdi. Ayrıca, yolumuz üzerinde nehir ve çamurdan her hangi bir engel de yoktu. Görüşümü padişaha arzettiğim zaman beğendi. Halbuki veziriâzam Elmas Mehmed Paşa, Tuna nehrini, Temeşvar'dan sonra Tizsa nehrini, Varadin üzerinden Baçka بالچا yoluyla الابان geçmeği tercih ediyordu ki bu şekil ilerlemenin, 20 günde başarılamıyacağı gibi yol üzerinde bulunan büyük engeller, bir çok mahzurlarından dolayı, boşuna iki defa Tuna'yı geçmeği gerektirdiği meydanda idi. Padişah, - Yüce Tanrı ona yardımcı olsun - yüce çadırında kalabalık bir istişare meclisinin toplanmasını emretti. Veziriâzam, daha önce, vezirleri, kendi görüş ve arzularından yana çekmişti.

⁵⁰ Bu seferin tafsilâtı için bk. *Nasretname*, vrk. 250 vd.; *Zübdetü'l-Vekayi*, vrk. 398 a; *Râsîd*, II, 399-420; Orhan F. Köprülü, *İlm-i Nücûma aîr bir risâlenin tarihî kaynak olarak önemi*, *Tarih Dergisi*, I, Sayı 2, İstanbul 1950, 317-320.

Meclis devlet ileri gelenleriyle bir araya gelince, Padişah, meseleyi onlarla konuşmamı ve görüşümü açıklamamı emretti. Onlara, her iki durumu anlattım, bunlardan her birinin fayda ve zararlarını, kolaylık ve zorluklarını ortaya koydum. Vezirler, veziriâzamanın arzusu üzerine fikir yürütüp onun görüşünü uygun buldular. Bu görüşü çürütmek için ne yapmak lâzımsa açıkça yaparak delilleri ileri sürdüm. Gafletlerinden dönmediklerini ve görüşlerini doğru göstermekten vazgeçmediklerini görünce mücadeleyi bırakarak görüşlerini kabul ettim. Çünkü, onların arzularına göre hareket edilmezse savaş ve sıkıntı anlarında kötülükleri sükûnet bulmayacaktı. Bunun üzerine, muğber olmakla beraber, padişah ta onların görüşünü destekledi. Tuna nehrini geçerek bir kaç merhale ilerledik ve Tizsa nehrinin kıyısında konakladık. Nehrin öbür kıyısında Titel تیتل adlı küçük bir kale vardı. Yiğit gaziler nehri geçerek bir saat zarfında orayı zaptettiler. Daha sonra Tizsa nehrini geçtik. Nehri geçmeden önce, geçip geçmemek hususunda, veziriâzam ile anlaşmazlığa düşüp bir hayli münakaşa ettim. Bunun sebebi, arkamızda bıraktığımız büyük nehirleri ancak köprü sayesinde geçebildiğimize göre büyük nehirlerden olan Tizsa nehrini köprüsüz geçmek nasıl mümkün olabilir düşüncesiydi. İşte bunun için geçişten önce dönüşü sağlama bağlamak istedim, ama, Yüce Tanrının iradesinin önüne geçmek imkânsızdı. Nehrin beri tarafına varınca Tuna nehri üzerinde köprünün kurulmasını bekleyip Varadin'e geçmek üzere bir yerde bir kaç gün konaklamışken, kâfirlerin taburu çıkagelip Varadin kalesinin karşısına ve bizim bulunduğumuz tarafta konakladı. Askerin arasında korkunun yayıldığını görüp ve en küçüğünü fillerin bile geçemeyeceği nehirleri göz önüne getirince Tizsa kıyısı boyunca yürümek, yol üzerinde rastlanılan köy ve kaleleri askere ganimet olarak bırakmak ve nehrin uygun bir yerinden geçmek icap etti. Padişah bu şekil üzere hareket edilmesini emretmişti. Müslümanlar, çok sayıda ganimet ele geçirdiler. İki gün zarfında, nehir üzerine bir köprü kurularak yük ve ağırlıklar geçirildi, bunu müteakip padişah, iki gün zarfında, bütün maiyetiyle birlikte nehri geçti. Veziriâzam ile diğer vezirler, kumandanlar, askerle birlikte geçme sırasını beklemek üzere öbür kıyıda kaldılar. Tam bu sırada, Avusturya taburu bir baskın yaparak geride kalanların üzerine saldırdı. Kalabalıktan iki taraf bir araya gelemedi. Veziriâzam ile diğer

reisler, askeri düzenlemeğe ve muharebeye girmeğe çalışılırsa da bir netice elde edemediler. Halk, onları yüzüstü bırakarak nehri geçti. Geride veziriazam, *reisler ile* şahsî uşakları kalarak hepsi de şehid düştü⁵¹. Askerlerden nehri geçenler, derhal Temeşvar yolunu tuttular. Padişahın karargâhı, *reis* olarak Bıyıklı Mustafa Paşa ile halktan bir takım kimseler hariç, boşaldı. Padişah, - Yüce Tanrı onu korusun - Mustafa Paşa'yı yüce vekâlet makamına getirdi ise de bu zat bir şeye yaramadı. Çünkü intizam ortadan kalkmış; zaman da, durumu düzeltmeğe müsaade etmiyor, halkın alçakları ortalığı soymak, diğer bir kısmı ise Temeşvar'a kaçmak ile tam manâsiyle meşgul bulunuyordu. Padişah, ben de dahil olduğum halde, gece vaktine kadar maiyetiyle birlikte yerinde kaldı. Ancak saatler ilerleyip durumun daha da kötüleştiğini görünce yanındakilerle birlikte Temeşvar'a hareket etti. Burada, herkesi, yerini almış ve çadırları doldurmuş bulduksa da *reis ve komutanlar* yoktular. Padişah, sadâret mührünü kime lâyık görmek hususunda bu fakire danıştı. Bununla ilgili olarak Belgrad kalesi muhafızı olan Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeş çocuğu Hüseyin Paşa'yı ileri sürdüm. Onu çağırarak vekâlet mührünü teslim etti⁵². Sonra Belgrada geldik. Padişah askerın komutan ve başlarını tayin ederek kaleye gereken insan ve malzemeyi sağladı. Buradan ayrılp Edirne - Tanrı onu korusun ve kutlu kılsın - 'ye 1109 rebiü'l-âhırında (= ekim/kasım 1697) vararak karar kıldık. Padişah, - Yüce tanrı korusun - her türlü askerın her taraftan toplanmasını emrettiği gibi bu hususta büyük gayret sarfederek eskiyi telâfi etmek ve gazaya hazırlanmak için elinden geleni yaptı. Padişahın sarayında, elçi olarak kâfirlerden iki adam bulunmakta idi. Her ikisini de, Avusturya, sulh istemek için tevkil ve tâyin etmişti. Padişahın, Kâ'be Sahibi (Tanrı) üzerine yemin etmiş gibi elinden gelenini yaparak hazinelerini harcayıp bütün savaş erlerini toplayacağı haberi yayılınca elçilerin her ikisi de davalarını saraya ulaştırıp nezaket çerçevesi içinde sulh istediler. Uzun danışmalardan sonra padişah, - Ulu Tanrı onu korusun - Yüce

Tanrının, «eğer sulha yanaşırlarsa, sen de yanaş»⁵³ sözü gereğince hareket etti. Bunun üzerine, uzun zamandan beri bizimle savaş halinde olan dört grupta sulh akdedildi ki bunlar, Avusturya, Lehistan, Moskova ve Venedik cumhuriyeti idi. Hepsi bizimle savaşmak, sulh akdetmek ve aleyhimizde birlik olmak hususlarında birbirlerine söz vermiş ve and içmişlerdi. Andlaşmalarının icabı olarak hiç biri hariç olmamak üzere, dördü de birden sulh isteğinde bulundular. Böylece sulh, padişahın emriyle tahakkuk etmiş oldu⁵⁴. Bütün bu olaylar sırasında fakir, padişahın huzurunda bir yol gösterici ve ileri gelen bir şahsiyet rolünde idi. Daha sonra 1111 rebi'ü'l-evvelinde, padişah, mahmiye-i Edirne'den ayrılarak saltanat merkezi yüce Kostantiniye'yi yüksek gelişleriyle şereflendirdi. Kostantiniye ve diğer yerlerin halkı, müşriklerin vaki olan işgallerinden dolayı, 17 yıldan beri sıkıntılara düşer olmuş, askerler cihattan çekilmiş, felâketler çoğalmış, hazineler tükenmiş, maaşlar azalmış, valiler zulme sapsmış, yiğitler azalıp yok olmuş, memleket elden çıkmış ve raiyet dağılmış bir durumda idi. Büyük Efendimiz, asıl ulu padişah - Tanrı onu tam bir şan, büyük bir asker ve melekler ordusuyla korusun - 'ımızın bereketiyle, halkın ümit bulutları yağmura dönmüş, ticaretleri kazançlı olmuş, ekinleri yeşillenmiş, suları bollaşmış, muratlarının çiçekleri açmış, karanlık geceleri ay ışığı ile aydınlanmış, kurumağa yüz tutan ağaçları meyve vermiş, böylece, halk toplanıp bir araya gelerek işleri düzene girmişti. Daha sonra, padişah, - Cömert Tanrı onu korusun - Edirne'ye hareket etmeğe hazırlandı. 1112 sonlarında, maiyetinde olduğum halde, oraya gittik. Bu böyle olmakla beraber padişah, kutluluk ve bereket içinde saltanat tahtına oturduğundan beri, beni kendine bir sırdaş ve en yakın bir insan sayarak bütün işlerinde fikrimi alırdı. Ben de, nasihatla kusur etmezdim. Haksızlığı kaldırmak, adaleti yaymak, hak olan şeriata aykırı kanunları bertaraf etmek ve halkı doğru yola sevk etmekte elimden geleni esirgemedim. Padişah ise nasihatlerimi kabul ediyor, bir telmih veya dâvetimi kolluyor, şeriata göre emir veriyor veya yasak koyuyor, haddi aşanı cezalandırıyor, eski haksızlıkları ve yersiz vergileri kaldırıyor. Böylece saltanat idaresi intizama girdi,

⁵¹ Zenta muharebesinin tafsilâtı için bk. Cengiz Orhonlu, *Elmas Mehmed Paşa*, I, VII, 583.

⁵² Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın sadârete tâyini 26 safer 1109 (= 13 Eylül 1697) dadır. Hâl tercümesi ve sâir tafsilât için bk. Orhan F. Köprülü, *Amca-zâde Hüseyin Paşa*, I, V. İstanbul 1950, 646-650.

⁵³ Âyet-i kerime.

⁵⁴ Bk. İsmet Parmaksızoğlu, *Karlofça*, I, VI. İstanbul 1955, 846-850.

huzur ve sükûnet yayıldı, herkes emniyet içinde işiyle gücüyle meşgul olmağa başladı, bolluk arttı, sıkıntı yerine ferahlık göründü ve halkın geçim kaynakları her taraftan bolca karşılardı oldu⁵⁵. Tanrıya şükürler, yine şükürler, yine şükürler olsun. Padişahımızın mes'ut saltanatı zamanında, Yüce Tanrının bana bahşeylediği, doğrudan doğruya ve vasıtalı olarak söz ve fiilleri gerçekleştirmek suretiyle iyilik yapmak ve kötülükleri affettirici hareketlerde bulunmak, hakkım ve liyakatım bulunmaksızın Tanrının takdirinden başka bir şey değildir⁵⁶. Yüce Tanrıdan niyazım şudur ki, kat'iyetle gönlümüzü ferahlatan efendimiz Muhammed ile bütün ailesi ve dostlarının yüzü suyu hürmetine, padişahımızla bu fakiri temiz sicilli kılsın; kıyamet günü bizi, baba ve analarımızı affetsin; bizi nimetlerine mazhar kıldığı oğullar, doğrular, şehitler ve sâlihlerle bir araya getsin. Tanrım, peygamberimize, ailesine, doğru yolu bulan dostlarına ve onları takip edenlere, kıyamet gününe kadar salât ve selâm getir. Elçilere selâm ve Dünyalar Hâkimi Tanrıya şükürler olsun.

Yukarıda, hâlen hayatta olan oğullarımı ve onlarla ilgili bazı bilgileri kaydetmiştim. Şimdi de, hayatta olan kızlarımı kaydediyorum :

Kızım Emîne - Tanrı onu iki dünyanın korkusundan da uzak tutsun - 1089 şevvalinin 25 inci (= 10 aralık 1678) çarşamba gecesi Edirne'de dünyaya geldi. Daha sonra kızım Âişe - Tanrı ona rahat bir ömür ve tatminkâr bir sonuç sağlasın - 1092 şevvalinin 5 inci (= 18 ekim 1681) cumartesi günü mahmiye-i Kostantuniye'de doğdu⁵⁷. Daha sonra da kızım Zübeyde - Tanrı onu dindar ve itaat üzere olanlardan kılsın - 1101 cumâde'l-âhırının 21 inci (= 1 nisan 1690) cumartesi günü Erzurum'da doğdu⁵⁸. Daha

sonra da kızım Sâliha - Tanrı onu dindarlardan ve itaat üzere olanlardan kılsın - 1101 şâbanının 18 inci (= 27 mayıs 1690) pazar gecesi Erzurum'da doğdu. Daha sonra da kızım Safiye - Tanrı onu dindarlık ve doğru yolda kılarak korusun - 1102 zilkadesinin 2 inci (= 29 temmuz 1691) pazar günü Erzurumda doğdu. Müteakiben kızım Fâtîme - Yüce Tanrı onu kötülüklerden korusun - 1108 rebiülâhırının 16 inci⁵⁹ (= 12 kasım 1696) perşembe gecesi Edirne - Tanrı onu kutluluk ve mutlulukla çevirsin - 'de dünyaya geldi⁶⁰.

Tanrım, kız olsun, erkek olsun, bütün çocuklarımı, insanların en uzun ömürlü, en bilgili, en iyi tavır ve hareketli, en fazla dindar ve doğru yolda, en bol nimet ve rızıklı, en çok saygıya değer, en geniş şöretli ve bütün iyi huyları kendi şahıslarında bir araya getiricilerden kıl. Yine ulu adın ve Resûlüne sığınarak dilerim ki çocuklarım, kıyamete kadar nesilden nesle bu hâl üzere devam etsinler. Onları sana emanet ediyorum, çünkü sen emanete sadıksın. Onların hakkındaki bu dileklerimi kabul etmeni niyaz ediyorum, çünkü sen hiç bir dileyiciyi hayal kırıklığına uğratmazsın. Tanrım, eşlerimizden ve zürriyetlerimizden bize gönül ferahlatıcı çocuklar nesip et; bizi doğru yolda olanlara imam kıl.

Şu da bilinsin ki bütün bu çocuklar ayrı analardandır; yalnız, yukarıda da belirtildiği gibi, en büyük oğlum Seyyid Fethullah, şeyhin - Tanrının rahmeti üzerine olsun - kızındandır.

Yüce Tanrının, âhirette yedeğimiz ve şefaathımız kıldığı çocuklarım altıdır. Dördü erkek, ikisi kız olup küçük iken Tanrının rahmetine kavuşmuşlardır. Tanrım, ölülerimize merhamet ettin.

⁵⁵ Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Padişah üzerindeki nüfuzu ve tesiri için ayrıca bk. *Nasretname*, vrk. 509 a; *Râşid*, III, 11 vd.; *Naîma*, Edirne vak'ast, *Tarih*, VI, İst. 1280, s. 1-54; Hrand D. Andreasyan, *Balatlı Georg'a göre Edirne Vak'ast, Tarih Dergisi*, XI, Sayı: 15 İstanbul 1930, 47-60.

⁵⁶ Burada olup tercümesi verilmeyen *الحال* و بعضه روى انه لا يلقى بي يد من المحال ibaresi, müstensih'in hatasından dolayı karışıklığa uğramış olmalıdır.

⁵⁷ Bk. Not: 55.

⁵⁸ Köprülü - zâde Abdullah Paşa ile evlenmiştir. Âmid (Diyarbakır) de medfun olup türbesi vardır (Bk. Başvekâlet Arşivi, Cevdet tasnifi, Maarif ks. No. 7423), Mezar taşı kitabesi için bk. Süleyman Savcı, *Diyarbakır şâirlerinin*

yeğâne üstadı Hâmî'nin bir manzumesi. Görülen bir ganlısın tashihi dolayısıyla, Karacadağ Diyarbakır Halkevi Dergisi, Diyarbakır mayıs 1941, Temmuz 1941, c. IV, Sayı 40, 42, s. 252, 295.

⁵⁹ Kenarda şu not vardır: "1181 cumâde'l-ülâsında bir pazar günü (= ekim 1767) vefat etmiştir. Yüce Tanrının rahmeti üzerine olsun.."

⁶⁰ Feyzullah Ef. nin amca-zâdesi Dede Ahmed Efendi ile Rumeli kadıaskerliğinde ve nakibüleğraflıkta bulunmuş olan Mahmud Efendi'nin ona damad oldukları bilinmekte ise de bu z atların Feyzullah Efendi'nin Saliha, Sâfiye, Fatma isimli diğer üç kızından hangisi ile evli oldukları tesbit edilememiştir (Bk. Huriye Gerçek, aynı eser, s. 58 vd.).

yaşayanlarımızı doğrulukla ömürlü kıl, dünya ve âhiret kötülüklerinden korusun.

*
*
*

Bu yazının tashihi, imkân nisbetinde, bu vak'aların sahibi merhum mevlâ'nın torunu fakir ve kul Seyyid Mehmed Emîn'in eliyle 1178 ramazanının sonlarında tamamlanmıştır ⁶¹.

⁶¹ Bu makalenin içinde geçen bilûmum manzum parçalar, arabçadan türkçeye tercüme edildiği için vezin ve kafiye aranmamalıdır.